

مقاله پژوهشی
اصیل
Original
Article

بررسی تطبیقی وضعیت و موانع دانشگاه دوستدار خانواده در دانشگاه‌های تهران، مشهد و تبریز^۱

اسماعیل بلالی،^۲ سیده فاطمه محبی،^۳ شیماسادات حسینی،^۴ فریبا شایگان^۵

چکیده

هدف: این مطالعه با هدف آسیب‌شناسی دانشگاه‌ها از حیث توجه به امر خانواده و ارتباط آن با نهاد دانشگاه طراحی و اجرا شد. **روش:** روش انجام این پژوهش، پیمایش و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته بود؛ زیرا مطالعه‌ای با این عنوان و به روش کمی یا کیفی در ایران و جهان انجام نشده است. این پرسشنامه، ترکیبی از سؤالات باز، بسته‌پاسخ و اولویت‌گذاری است. سؤالات چندگزینه‌ای بر اساس طیف لیکرت طراحی شده و نمره‌گذاری از ۱ تا ۵ متغیر است. جامعه آماری تحقیق، شامل دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تهران، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه تبریز به عنوان سه دانشگاه بزرگ بودند. بر اساس پیش‌برآورد نسبت بود و نبود صفت، تعداد نمونه برای دانشگاه‌های تهران، ۲۲۴ و برای دانشگاه‌های تبریز و مشهد، ۱۸۴ نفر برآورد شد. نمونه‌گیری به صورت طبقاتی متناسب با حجم بوده است. داده‌های به‌دست آمده از این طریق، با استفاده از نرم‌افزار تحلیلی - کاربردی اس.پی.اس.اس نسخه ۲۵ پردازش و تحلیل شد. **یافته‌ها:** نتایج نشان می‌دهد که امیدواری‌ها و نگرانی‌هایی در دانشگاه در خصوص خانواده وجود دارد. قوانین حمایت از خانواده اجرا و به درستی اطلاع‌رسانی نمی‌شوند. نگاه مردانه بر آنها مسلط و بوروکراسی بر آنها حاکم است. در برنامه‌ریزی‌ها به خانواده و تأهل توجه نمی‌شود. ترس از بچه‌دار شدن در حین تحصیل در دانشجویان متأهل وجود دارد. استرس‌های دانشگاه به خانواده‌ها منتقل می‌شود. نگرانی از آسیب‌های اخلاقی در دانشگاه وجود دارد و تا حدودی نگرش منفی به ازدواج و تأهل وجود دارد که اغلب رقم خیلی بالایی نیست. برخورد نامناسب با دانشجویان باردار و متأهل چندان رایج نیست و امکانات تا حدودی بین متأهلان و مجردان توزیع

◇ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹

۱. این مقاله برگرفته از نتایج طرح پژوهشی با عنوان «الزامات و اقتضانات دانشگاه دوستدار خانواده» است که به سفارش

گروه مطالعات زنان و خانواده پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی انجام شده است.

۲. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. (نویسنده مسئول). Balali_e@basu.ac.ir

۳. دکترای مسائل اجتماعی ایران و پژوهشگر مطالعات زنان. mohebi_sf@yahoo.com

۴. عضو گروه مطالعات زنان و خانواده، پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی. sh.hoseyni55@gmail.com

۵. استاد گروه علوم اجتماعی، دانشگاه علوم انتظامی امین. shayegan_fa@yahoo.com

می‌شود. فضای منفی در دانشگاه‌های تهران نسبت به سایر دانشگاه‌ها در برخی جنبه‌ها غالب‌تر است. **نتیجه‌گیری:** پیشنهاد می‌شود برنامه‌هایی برای اطلاع‌رسانی درباره قوانین حامی خانواده و نظارت و پیگیری اجرای قوانین حامی خانواده بعد از تصویب، تغییر نگرش برخی اساتید به تأهل و حمایت از خانواده، انعطاف‌پذیری دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی در برخی قوانین به نفع حمایت از خانواده و کاهش نگاه مسلط مردانه در قوانین، تدوین و اجرا شوند.

واژگان کلیدی: دانشگاه دوستدار خانواده، تأهل، نگرش منفی اساتید، ازدواج، آسیب‌شناسی دانشگاه.

الف) مقدمه

بخش اعظم صاحب‌نظران آموزش عالی معتقدند حضور پررنگ خانواده دانشجویان در مسیر انجام رسالت علمی و فرهنگی دانشگاه می‌تواند پشتوانه و سرمایه قابل اتکایی را برای دانشجویان و دانشگاه فراهم کند. ارتباط و تعامل دانشگاه با خانواده دانشجویان، راهکاری شایسته برای مشارکت خانواده‌ها در فرایند تعلیم و تربیت دانشجویان و نیز بهره‌گیری دانشگاه از سرمایه معنوی مهمی است که می‌تواند راهگشای مدیریت دانشگاه برای توسعه پایدار همه‌جانبه این نهاد مهم و سرنوشت‌ساز کشور باشد. در اکثر اسناد بالادستی به نقش خانواده در دانشگاه و تعامل این دو توجه شده است. در فصل دوم «سند دانشگاه اسلامی»، در بحث «نظام فرهنگی تربیتی»، سه مؤلفه دانشجو، خانواده و نظام آموزشی وجود دارد. در ضلع دانشجویان؛ بحث پذیرش بومی، متون درسی و ازدواج دانشجو، تشویق و حمایت از متأهلان و غیره مطرح است. در ضلع خانواده؛ تعامل مشارکت در تربیت، ارتقای دانش و بینش؛ یعنی همه این موارد با عناوین مختلف به نقش خانواده می‌پردازند. بحث دیگری که در «سند دانشگاه اسلامی» وجود دارد و نسبت به سند تحول پررنگ‌تر به نظر می‌رسد، متولیان فرهنگی است. در بندهای مربوط به آسیب‌شناسی پایش ازدواج دانشجویی، شناسایی و هماهنگی نهادها برای ازدواج دانشجویی، پیوست فرهنگی در رشته‌ها و ... ذکر شده که همه این امور را باید متولیان فرهنگی انجام بدهند.

«دستورالعمل دانشگاه دوستدار خانواده»، مهم‌ترین سند در این حوزه است که توسط وزارت عتف در پنج بند تهیه شده است؛ شامل وضع مطلوب، اولویتها، راهبردها، استانداردها و امتیازات. در بند وضع مطلوب، به مواردی همچون: آموزش، پژوهش، مسئولیت اجتماعی، سلامت و توازن کار- زندگی توجه شده است. در بند اولویتها؛ سیاستگذاری، برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، پژوهش، آموزش غیر رسمی، سلامت، ارتقای فرهنگ در حوزه خانواده، حمایت از زنان و خانواده، تعامل خانواده و دانشگاه مطرح شده‌اند. در این سند، در تمامی

حوزه‌های مورد اشاره دانشگاهها باید استانداردهای لازم را ایجاد کنند. سپس ارزیابی از دانشگاهها بر اساس این استانداردها و اهداف مورد اشاره انجام می‌شود و امتیازدهی به دانشگاهها بر اساس امتیازات به دست آمده صورت می‌گیرد و در نهایت، مشخص می‌شود هر دانشگاهی در چه رتبه‌ای از دانشگاه دوستدار خانواده (الف، ب و ...) قرار دارد.

با توجه به این دستورالعمل و منابع موجود دیگر؛ دانشگاه دوستدار خانواده، دانشگاهی است که بتواند در تمام حوزه‌های آموزش و پژوهش، کار و زندگی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، زمانبندی و برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی، سلامت جسمی، جنسی و روانی و ...، تعامل درستی بین خانه و خانواده و ترتیبات کاری و تحصیلی و آموزشی و پژوهشی دانشگاه و کارکنان و دانشجویان و اعضای هیئت علمی ایجاد کند؛ به گونه‌ای که تحصیل و کار لطمه‌ای به خانواده وارد نکند و در تعارض و تضاد با آن نباشد یا نقشهای آن را کم‌رنگ‌تر نکند. همچنین به تعالی و ارتقای سلامت فردی و اجتماعی اعضای خانواده به عنوان دانشجو یا کارمند یا هیئت علمی، کمک و تعادلی بین نقشهای دانشجویی و کارمندی و خانوادگی ایجاد کند.

دانشگاهها و مراکز آموزش عالی هر جامعه، معرف و مبین بالاترین سطح تفکر و علم در آن جامعه محسوب می‌شوند. از این رو، می‌بایستی اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی ساخته، با تربیت متفکران و دانشمندان و مدیران آینده، در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی جامعه مؤثر واقع شوند. در میان مسائل پیش روی نظام آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران، وضعیت موجود زنان و خانواده، از جمله موضوعاتی است که از آن غفلت شده است.

خانواده سهم بسزایی در سلامت روانی اعضای آن، به ویژه در دوران پر استرس نوجوانی و جوانی دارد. دانشجویان سرمایه‌های هر کشور می‌باشند که ورود آنها به دانشگاه و دوران تحصیلی همزمان با بزرگ‌ترین تحولات زندگی آنان همراه است. برای بسیاری از دانشجویان ممکن است حضور در دانشگاه، نخستین تجربه دوری از خانواده و احتمالاً احساس دوری از منبع حمایتی اولیه وی باشد. ترک خانواده در آغاز زندگی پرفراز و نشیب زندگی دانشجویی، همراه با تنش و در عین حال تازگی و جذابیت خاص خود است. در این رهگذر، برخی از جوانان دانشجو دچار مشکلاتی می‌شوند که بهداشت و سلامت روانی و اجتماعی آنان را به مخاطره می‌اندازد. عملکرد دانشگاه و خانواده در تعامل با هم سازنده جامعه‌ای سالم خواهد بود. بنابر این، اطلاع یافتن خانواده‌ها از وضعیت آموزشی، رفتاری،

روانی، رفاهی و ... فرزندان در دوران دانشجویی و ارتباط آنان با برنامه‌ریزان و مسئولان دانشگاه می‌تواند موجب ارتقای سطح فکری، اخلاقی و ... این قشر و جبران کاستی‌ها و پیشگیری از هرگونه آسیب شود.

۱. مبانی نظری

تیین موضوع دانشگاه دوستدار خانواده در حیطه کلی مسئله کار-زندگی قرار می‌گیرد. گرین‌هاوس و همکاران، تعادل بین کار و زندگی را اینگونه تعریف کرده‌اند: «مشارکت مساوی در ایفای نقشهای کاری و خانوادگی خود و سطح رضایت فرد از هر دو حوزه» (شایگان، ۱۴۰۲). چنانچه تدبیری برای ایجاد تعادل در کار و زندگی اتخاذ نشود، عوارض مختلفی برای فرد، سازمان و جامعه به وجود می‌آید. آلوین تافلر معتقد است آغاز حرکت بشر به سوی صنعتی شدن و پیشرفتهای بی‌وقفه علمی، با هدف فراهم کردن اسباب آسایش و زندگی راحت‌تر بوده و در نتیجه، تغییر فناوری، شیوه کار و زندگی و رابطه انسانها را دچار دگرگونی‌های اساسی کرده و موجب شکل‌گیری کلبه‌های الکترونیکی (کار در منزل) شده است که ترکیبی مطلوب از عشق و دیگر فضیلتها در رابطه با کار به همراه دارد. اما در مقابل، عده‌ای نیز دیدگاه خوبی نسبت به این تغییرات سریع جهانی ندارند؛ تا آنجا که پیش‌بینی شده است در ۳۰ تا ۴۰ سال آینده، تعادل بین کار و زندگی به مهم‌ترین موضوع محیط‌های کار در آمریکا تبدیل خواهد شد. این نگرانی‌ها به‌ویژه در عرصه خانواده، به اقداماتی از سوی سازمانها و حتی دولتها منجر شده است که تعیین روزی به نام «روز تعادل کار و زندگی» در ایرلند، ماهی به نام «ماه کار و خانواده» در آمریکا و همچنین تأسیس شرکتهای مشاوره و وب‌سایتهای اینترنتی برای گسترش فرهنگ برقراری تعادل بین کار و زندگی از آن جمله است. (نجفی و همکاران، ۱۳۹۲)

یک) نظریه جبران^۱

نظریه جبران بر این نکته متمرکز است که افراد سعی می‌کنند فقدان رضایت در یک حوزه (کار یا خانه) را با تلاش برای یافتن رضایت بیشتر در حوزه دیگر جبران کنند. پیوترکوفسکی به این نکته اشاره دارد که مردان «به خانه‌های خود به عنوان پناهگاه و به خانواده‌های خود به عنوان منبعی از رضایت می‌نگرند که در حوزه شغلی وجود ندارد». دو شکل از جبران خسارت در تحقیقات متمایز شده است؛ اولاً، شخص ممکن است دخالت در

حوزه نارضایتی را کاهش دهد و درگیری را در حوزه بالقوه رضایت بخش افزایش دهد. دوم، فرد ممکن است به نارضایتی در یک حوزه با دنبال کردن پاداش در حوزه دیگر پاسخ دهد. نوع اخیر می تواند خود به دو صورت تکمیل کننده یا واکنشی^۱ باشد. (الحازمی و علی،^۲ ۲۰۱۶)

دو) نظریه سرریز^۳

یکی از دیدگاههای رابطه بین کار و خانواده، نظریه سرریز است. چندین محقق پیشنهاد کردند که کارگران، عواطف، نگرشها، مهارتها و رفتارهایی را که در محل کار ایجاد می کنند، در زندگی خانوادگی خود و بالعکس حمل کنند. سرریز می تواند مثبت یا منفی باشد. سرریز مثبت به این واقعیت اشاره دارد که رضایت و موفقیت در یک حوزه ممکن است رضایت و موفقیت در حوزه دیگر را به همراه داشته باشد. سرریز منفی به این واقعیت اشاره دارد که مشکلات و افسردگی در یک حوزه ممکن است همان احساسات را در حوزه دیگری به همراه داشته باشد. (همان)

سه) منابع تعارض گرین هاوس و بیوتل

گرین هاوس و بیوتل، سه نوع منبع تعارض کار- خانواده را شناسایی کردند که عبارتند از: تعارض مبتنی بر زمان، تعارض مبتنی بر استرس و تعارض مبتنی بر رفتار. تعارض مبتنی بر زمان می تواند دو شکل داشته باشد: ۱) فشار زمانی مرتبط با عضویت در یک نقش ممکن است مطابق با انتظارات ناشی از نقش دیگر را از نظر فیزیکی غیر ممکن کند. ۲) فشارها همچنین ممکن است باعث ایجاد دلمشغولی به یک نقش شوند؛ حتی زمانی که فرد از نظر فیزیکی تلاش می کند تا خواسته های نقش دیگری را برآورده کند. تعارض مبتنی بر فشار، زمانی وجود دارد که فشار در یک نقش بر عملکرد فرد در نقش دیگر تأثیر می گذارد. نقشها ناسازگارند؛ به این معنا که فشار ایجاد شده توسط یکی، انطباق با خواسته های دیگری را دشوار می کند. تعارض مبتنی بر رفتار، زمانی اتفاق می افتد که سبکهای رفتاری که فرد در کار نشان می دهد، ممکن است با آن ناسازگار باشند. (زو، ۲۰۰۹)

1. Supplemental or Reactive
2. Alhazemi & Ali
3. Spillover Theory
4. Xu

چهار) مدل‌های دو کسبری و هیگینز

در مدل‌های دو کسبری و هیگینز، متغیرهای اصلی تبیین‌کننده تعارض کار- خانواده، شامل درگیری کاری، درگیری خانوادگی، انتظارات کاری و انتظارات خانوادگی است. هر یک از متغیرهای مذکور به طور مستقیم و غیر مستقیم با تعارض کار- خانواده رابطه مثبت دارند. درگیری کاری و انتظارات کاری از طریق افزایش تعارض کاری و انتظارات خانوادگی و درگیری خانوادگی از طریق بالا بردن تعارض خانوادگی بر تعارض کار خانواده تأثیر می‌گذارند. این متغیرها تعارض کار خانواده را از طرق ذیل پیش‌بینی می‌کنند: درگیری کاری با خانوادگی شدید به ترتیب به تعارض کاری یا تعارض خانوادگی منجر می‌شود و به طور مستقیم بر تعارض کار خانواده اثر می‌گذارد. (دباغی، ۱۳۹۹)

پنج) بوردیو و نظریه میدان

از نظر بوردیو، دانشگاه، میدانی است که مناسبات جنسیتی را تولید و بازتولید می‌کند. میدان دانشگاه از نظر بوردیو، محل مبارزه برای تعیین شرایط و معیارهای عضویت مشروع و سلسله‌مراتب مشروع است. این میدان، مانند هر میدان دیگر، کانون کشمکش برای تعیین معیارهای عضویت و سلسله‌مراتب مشروع است. بانوان دانشگاهی نیز به عنوان یک گروه در میدان دانشگاه، این کشمکش، همزمانی و انباشتگی نقشی را تجربه می‌کنند. آنان هم مانند سایر بانوان شاغل، با تعارضهای میان نقشهای خانوادگی و شغلی مواجه‌اند؛ اما نوع شغل آنان نیازمند زمان بیشتر و پیوسته‌تر در طول روز است. این واقعیت درباره بانوان دانشگاهی، همان‌طور که کاپلان می‌گوید، به مثابه «معمای بغرنج در درون یک افسانه» است و موجب شده بانوان دانشگاهی با یک گره دوبر یا تضادهای چندگانه مواجه شوند. به این معنا که از یک زن دانشگاهی انتظار می‌رود از یک طرف، حرفه‌ای (کارآمد، متخصص، بی‌طرف و عینیت‌گرا) و از طرف دیگر، زن باشد (مهربان، مراقب و حمایتگر به دلیل برخورداری از کلیشه‌های جنسیتی). (دباغی، ۱۴۰۰)

شش) نظریه انباشت نقش

طبق نظریه نقش؛ هویت افراد، ترکیبی از نقشهای گوناگون است که هر کدام به میزان متفاوتی برای فرد اهمیت دارند. هنگامی که نقشی برای فرد مهم‌تر می‌شود، برآورده‌سازی الزامات مربوط به آن نقش نیز اهمیت بیشتری می‌یابد؛ به طوری که اعتماد به نفس بالا، وابسته به برآورده‌سازی موفقیت‌آمیز الزامات آن نقش خواهد بود؛ زیرا فرد از این نقش برای تعریف از خود و رابطه اجتماعی با دیگران استفاده می‌کند. سایر، اصطلاح برجستگی نقش را برای

تشریح اهمیت نسبی نقشهای گوناگونی که فرد در طول زندگی می‌پذیرد، به کار برد. نقشهایی که بیشترین اهمیت را برای فرد داشته و فرد تعهد بیشتری نسبت به آنها احساس می‌کند، از برجستگی بیشتری برای او برخوردارند. یکی از تفاوتها میان افراد، میزان اهمیتی است که آنان به شغل یا خانواده خود می‌دهند. برخی افراد، برجستگی نقش شغلی بیشتری دارند؛ درحالی که برای برخی دیگر، نقش خانوادگی برجسته‌تر است. برجستگی نقش شغلی بالا در فرد باعث می‌شود که ارزش بیشتری به رضایت و پیشرفت حرفه‌ای خود بدهد تا رضایت از سایر جنبه‌های زندگی و فرد را ملزم می‌کند که لذت از سایر جنبه‌های زندگی مثل خانواده را فدا کرده یا به تأخیر بیندازد. (برجلی‌لو و همکاران، ۱۳۹۱)

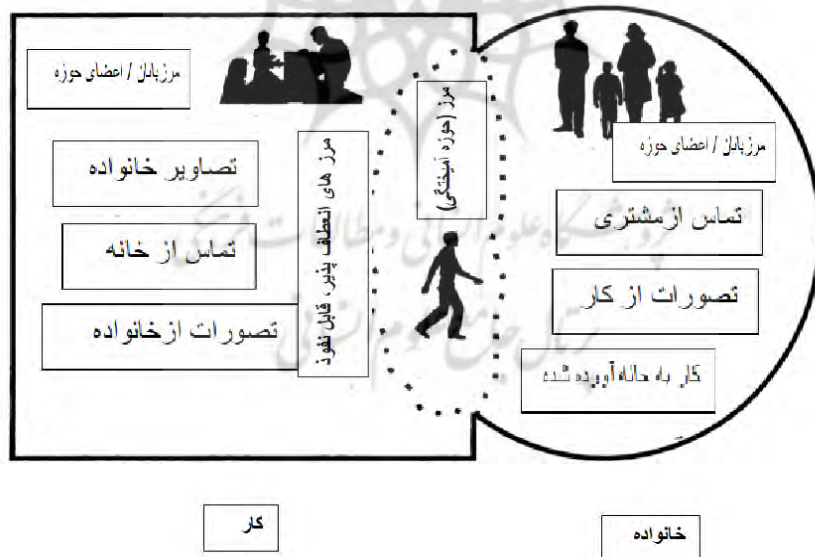
در اغلب موارد، زنان شاغل به طور همزمان دارای سه نقش همسری، مادری و شغلی‌اند. درباره نحوه تعامل میان این انتظارات نقشی چندگانه، نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی از رویکردها از جمله رویکرد انباشتگی نقش، به منافع بالقوه نقشهای چندگانه تأکید دارند. در این راستا، زیر با عنوان «فرضیه تجمع نقشها» به منافع حاصل از تکثیر نقشهای زنان اشاره می‌کند و معتقد است داشتن نقشهای متعدد موجب دسترسی به منابعی مانند امنیت، منزلت، ارتقای پایگاه اجتماعی و برخورداری بیشتر از حمایت اجتماعی می‌شود. (جوهری و داریاپور، ۱۳۸۷)

هفت) نظریه کورت لوین و فضای زندگی

فضای زندگی از دیدگاه کورت لوین، محیطی روان‌شناختی است که هر فرد در بطن آن زندگی می‌کند. بر اساس نظریه لوین، هر چیزی که بر رفتار ما در زندگی تأثیر می‌گذارد، در این فضای زندگی احاطه شده است؛ فضایی که در آن، افراد تجربه خود را سازماندهی و تفسیر کرده، به نمایش می‌گذارند. فضای زندگی هر فرد به شکلی متفاوت الگوبندی شده است. حوزه‌هایی متفاوت وجود دارند که به واسطه مرزهایی از هم جدا می‌شوند و درجه نفوذپذیری آنها متفاوت است. برخی حوزه‌ها در ارتباط با هم و برخی دیگر از هم متمایزند. برای مثال، فردی که یک روز مذهبی عمل می‌کند و در بقیه روزها در تجارتي غیر مذهبی درگیر می‌شود، فردی است که ارتباطی بین حوزه‌های دین و کار در فضای زندگی اش ندارد. این مثال را برای کار و زندگی نیز می‌توان به کار برد. (کلارک،^۱ ۲۰۰۰)

هشت) نظریه مرز کلارک

کلارک نظریه جدیدی برای تعادل خانوادگی کار ارائه کرد. نظریه وی تا حدودی از نظریه میدان لوین تأثیر گرفته است. از نظر کلارک، تعادل عبارت است از: رضایت و کارکرد خوب در خانه و کار، با حداقل تضاد نقش (همان). بر اساس این نظریه، هر یک از نقشهای افراد در حوزه خاصی از زندگی انجام می شود و این حوزه ها با مرزهایی که ممکن است فیزیکی، زمانی و روان شناختی باشند، از هم جدا می شوند. این نظریه به موضوع «عبور از مرزها» بین حوزه های زندگی، به ویژه حوزه های خانه و کار می پردازد. بر اساس این نظریه، انعطاف پذیری و نفوذپذیری مرزهای بین زندگی کاری و خانوادگی افراد، بر سطح یکپارچگی، سهولت انتقال و سطح تعارض بین این حوزه ها تأثیر می گذارد. مرزهای انعطاف پذیر و نفوذپذیر، یکپارچگی بین کار و حوزه خانگی را تسهیل می کنند. وقتی دامنه ها نسبتاً یکپارچه اند، انتقال آسان تر است؛ اما تضاد خانوادگی - کاری محتمل تر است. برعکس، وقتی این دامنه ها تقسیم بندی می شوند، انتقال تلاش بیشتری می کند، نسبتاً یکپارچه می شود و انتقال آسان تر است؛ اما تعارض خانوادگی - کاری محتمل تر است. برعکس، وقتی این حوزه ها تقسیم بندی می شوند، انتقال سخت تر، اما بدتر می شود. (الحازمی و علی، ۲۰۱۶)

۲. پیشینه تجربی

در حوزه دانشگاه دوستدار خانواده، مطالعه‌ای که دقیقاً با این عنوان انجام شده باشد وجود ندارد. به همین خاطر برخی مطالعات که به نوعی مرتبط بوده‌اند در ادامه معرفی می‌شوند. در مطالعه گریفین^۱ (۲۰۲۲)، نتولیرالیزه شدن آموزش عالی در کشورهای غربی، دلیل تشدید کار و ایجاد عدم تعادل بین کار و زندگی برای دانشگاهیان بوده است. این مطالعه در دست‌اندرکاران علوم انسانی دیجیتال در آموزش عالی در سالهای ۱۸-۲۰۱۷ در سه کشور شمال اروپا انجام شده است. چهار سناریوی کاری از داده‌ها پدیدار شده است: تقسیم ۵۰/۵۰ در مشاغل مختلف؛ کار روی چندین پروژه به طور همزمان؛ اشغال نقشهای عملکردی متعدد و خواسته‌های متناقض در یک شغل. استدلال این مطالعه آن است که عدم تعادل، منجر به ناتوانی کارکنان آموزش عالی در برآوردن خواسته‌هایشان می‌شود.

مطالعه فرانکو^۲ و همکاران (۲۰۲۱) بر تحلیل تعادل کار و زندگی در آموزش عالی و تأثیر آن بر رفاه کارکنان و اساتید متمرکز بوده است. بر اساس بررسی نظام‌مند ۵۳ مقاله بازیابی شده از ScienceDirect، Scopus و Web of Science از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۰، مشخص شد که نابرابری جنسیتی، سطح استرس در محل کار و فقدان محیط کار سالم بر تعادل کار و زندگی و در نتیجه بر رفاه اساتید آموزش عالی تأثیر می‌گذارد.

زگدیی و همکاران^۳ (۲۰۲۴) به موضوع عوامل کلیدی تعیین‌کننده کیفیت زندگی دانشجویان بازرگانی و میزان دستیابی آنان به تعادل یادگیری-زندگی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که مهم‌ترین عوامل در کیفیت زندگی دانشجویان بازرگانی، وضعیت جسمانی، وضعیت روانی و روابط خانوادگی است. اکثر دانشجویان بر این نظر بودند که اضافه‌بار می‌تواند باعث استرس و فرسودگی شغلی در طول تحصیلات عالی کسب‌وکار شود؛ دانشجویان کمتر می‌توانند به خانواده خود توجه کرده و سرگرمی‌های خود را دنبال کنند. دانشجویان بازرگانی در مقاطع مختلف، بار کاری دانشگاه، انتظارات و امکانات ایجاد تعادل بین زندگی و یادگیری را متفاوت درک می‌کنند. کیفیت زندگی دانشجویان کسب‌وکار به شدت تحت تأثیر جنسیت، مقطع تحصیلی و روابط خانوادگی دانشجو به عنوان متغیرهای مستقل است.

1. Griffin
2. Franco
3. Szegedi, Györi & Juhász

مطالعه کانیزو و اوسبالدستون^۱ (۲۰۱۶) بر چگونگی تجربه و درک گفتمان تعادل کار/زندگی توسط دانشگاهیان معطوف شده است. استدلال این مطالعه آن است که دانشگاهیان ساعتهای طولانی تری کار می کنند و اغلب اوقات فراغت را فدای خروجی هایی مانند نشریات می کنند. داده های مطالعه نشان می دهد که فشارها بر دانشگاهیان برای تثبیت اعتبار خود از طریق داده های قابل اندازه گیری (مانند آمار انتشار) باعث می شود تعادل کار/زندگی مختل شود؛ به طوری که بسیاری از دانشگاهیان گزارش می دهند که در خانه و در «زمانی غیر کاری» کار می کنند.

آدبایو^۲ (۲۰۱۷) نحوه درک تعادل بین کار و زندگی در دانشگاه توسط کارکنان دانشگاهی دانشگاه لاگوس را مطالعه کرده و به این نتیجه رسیده است که اعضای هیئت علمی، تعادل بین کار و زندگی و اهمیت آن را درک می کنند؛ با این حال، دانشگاه هیچ سیاستی در این زمینه ندارد. پاسخ دهندگان نیز تعادل ضعیف کار و زندگی را گزارش کردند که به سمت نقشهای کاری متمایل شده است.

نتایج مطالعه استون و ون لار^۳ (۲۰۱۹) نشان داد که کیفیت زندگی کاری دانشگاهیان نسبت به افراد غیر دانشگاهی ضعیف تر است و این وضعیت با تعداد ساعات اضافه کار در هفته گزارش شده تشدید می شود. متغیرهایی مانند شرایط کاری درک شده و تعهد کارکنان، با این وضعیت ارتباط داشتند.

گایل و لوه^۴ (۲۰۰۷) ابعاد تعادل کار/زندگی/تحصیل و تأثیر آنها بر مشارکت دانشجویان در آموزش عالی را در یک کالج تحصیلات تکمیلی اسکاتلند مطالعه کرده اند. بر اساس یافته ها، تجربه دانشجویان و چالشهای شغلی/زندگی/تحصیلی که با آنها مواجه اند، در تضاد آشکار با تصور سنتی از دانشجویان است. دانشجویان تمام وقت و پاره وقت، خواسته های متفاوت اما همترازی را برای زمان خود تجربه کردند و به همان اندازه در معرض خطر اضافه بار قرار داشتند. بیش از نیمی از دانشجویان مورد مطالعه، به تعادل خوب یا قابل مدیریت کار/زندگی/تحصیل دست یافته بودند؛ در حالی که استرس ناشی از اولویتهای متضاد را نیز تجربه کرده اند. موفقیت دانشجویان در ایجاد تعادل بین تحصیل و کار و زندگی خانوادگی، تحت تأثیر راهبردهای مقابله ای و ماهیت و کیفیت حمایتی که از خانواده ها و کارفرمایان دریافت می کردند، بود.

-
1. Cannizzo & Osbaldiston
 2. Adebayo
 3. Easton & Van Laar
 4. Gayle & Lowe

نور و همکاران (۲۰۱۷)، وضعیت رضایت درک شده از تعادل کار و زندگی در میان دانشگاهیان را در سه دانشگاه دولتی مالزی بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که در میان اعضای دانشگاهی مصاحبه‌شونده، پاسخهای متفاوتی در رابطه با احساس رضایت کلی از تعادل کار و زندگی وجود دارد. اضافه کاری و در تعطیلات آخر هفته، حمایت خانواده و تأثیرات کار بر زندگی یا بالعکس، موضوعات کلیدی مورد بحث در میان دانشگاهیان درباره رضایت از تعادل کار و زندگی بود.

یافته‌های مطالعه دباغی (۱۴۰۰) نشان داد که ماهیت شغل بانوان عضو هیئت علمی، مزایایی مانند انعطاف زمان، دستمزد و حضور اجتماعی دارد؛ اما مشکلاتی مانند وظیفه محوری و استمرار وظایف شغلی موجب می‌شوند بانوان دانشگاهی همواره دغدغه شبانه‌روزی داشته باشند و حتی با وجود حضور در خانه، با احساساتی مانند تنش، فشار زمانی، عذاب وجدان مادری، فراموشی نقش و غیره مواجه باشند. در واقع؛ بانوان دانشگاهی دچار تعارضهایی در مناسبات کار و زندگی خود می‌شوند که هم در حوزه نقش مادری، نقش همسری و ارتباط با والدین و خویشان و هم در اولویت‌های شخصی‌شان ادامه دارد.

بر مبنای پژوهش لیاقتدار و همکاران (۱۳۹۷)، اساتید دانشگاه معتقدند که تحصیلات عالی باعث «افزایش نرخ طلاق بین زنان تحصیل کرده» می‌شود. از نظر اساتید، تحصیلات عالی باعث «افزایش کشمکش و تعارض بین نقشهای زنان» است.

نتایج پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۲) از اساتید دانشگاه نشان می‌دهد بیش از نیمی از اعضای مورد مطالعه نتوانسته‌اند بین کار و زندگی، تعادل لازم را برقرار کنند و ساعات کار نسبتاً زیاد، پایین بودن سطح درآمدها و عدم برنامه‌ریزی مناسب برای استفاده بهینه از زمان و فرصتها، بیشترین تأثیر را در برهم خوردن تعادل کار و زندگی دارد. مؤلفه‌های فکر کردن به امور کاری و شغلی در منزل، برگشتن دیر هنگام به منزل به دلیل حضور در محل کار، اضافه کاری، صرف نظر کردن از اوقات فراغت خود (استراحت، ورزش، تفریح و ...) و پرداختن به امور کاری و شغلی هر روز یا حداقل چندبار در هفته، بیشترین ارتباط را با برهم خوردن تعادل کار و زندگی دارند.

اسفندیاری مقدم و حسن‌زاده (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل عوامل بازدارنده تولیدات علمی زنان ایرانی در آی.اس.آی» نشان دادند که به لحاظ اولویت، جامعه پژوهش، بازدارنده‌ترین عامل بر سر راه تولید علم خود را ضعف قوانین و مقررات می‌دانند. به دنبال آن، بازدارنده‌ترین عوامل عبارتند از: طرز تلقی و نگرش جامعه به زنان، تأکید بر وظایف

خانه‌داری برای زنان، وجود سنت‌های دست‌وپاگیر برای زنان، بچه‌داری و دغدغه تربیت فرزندان و عدم امکان همکاری با مردان.

هدف پژوهش حسینی لرگانی، سعید و صالحی (۱۳۸۶) بررسی عوامل مؤثر بر تصدی پست‌های دانشگاهی و مشارکت زنان هیئت علمی در مدیریت دانشگاهی است. یافته‌های تحقیق نشان‌دهنده تأثیر منفی عواملی از قبیل موانع خانوادگی، موانع فرهنگی و موانع تخصصی و همچنین تأثیر مثبت میزان تمایل زنان عضو هیئت علمی به احراز پست‌های مدیریتی بر میزان مشارکت آنان در مدیریت دانشگاهی است.

پژوهش خلیفه سلطانی و همکاران (۱۴۰۰) نشان داد که تحصیل در مقطع دکتری و مادری، با وجود شباهتها، به گونه‌ای متفاوت، آنها را در برساخت صورت‌بندی‌های جدیدی از هویت‌های درهم‌تنیده‌شان درگیر می‌کند. روایت اصلی آنها، تحقق خویشتن از طریق رشد و پیشرفت فردی است که با شیوه متفاوت در روایت از خویشتن خویش، اما با خط داستانی مشترک شرم افتخار از مادری در دوره دکتری بازگو می‌کنند.

پژوهش فریدونی و همکاران (۱۳۹۳) نشان‌دهنده شکافی عمیق میان آموزش عالی ترسیم‌شده برای زنان در اسناد رسمی توسط سیاستگذاران در ایران و مسیری است که دانشجویان زن می‌پویند.

طیبی‌نیا و رحمانی (۱۳۹۶) نیز به این نتیجه رسیده‌اند که شکافی بین آرمان‌های هنجاری زنان و واقعیت موجود در دل انتظارات متفاوت زنان دانشجو وجود دارد. زنان طی فرایند بازاندیشی، تمایل بیشتری به تعاملات منعطف و قابل کنترل از سوی خود دارند و چالش همیشگی این زنان، آنان را در الزام شکستن برخی ساختارها قرار می‌دهد. زنان به صورت پیوسته به ترمیم و اصلاح شکاف‌های موجود در زندگی می‌پردازند. تعاملات ترمیمی، توضیح و تفسیری در راستای حرکت زنان به سمت ایجاد تعادل و سازگاری است. بنابر این، اخلاق مراقبت همراه با تعاملات ترمیمی، بهترین پیامد ممکن برای زنان و نوعی راهبرد موفق در زندگی آنان قلمداد می‌شود.

مطالعه برجعلی‌لو و همکاران (۱۳۹۱) در میان استادان زن ۱۰ دانشگاه برتر نشان می‌دهد با وجود اینکه اولویت نقش خانوادگی در میان استادان زن بسیار بالاست، اولویت نقش شغلی تقریباً پایین است. همچنین، ادراک از تعارض شغلی خانوادگی در میان استادان زن (در صورت پذیرش پست مدیریتی) نسبتاً بالاست؛ درحالی که حس خودکارآمدی مدیریت تعارض شغلی خانوادگی در آنان، در حد تقریباً پایینی قرار دارد.

جدول ۱، مطالعات انجام شده و یافته‌های آنها را به طور خلاصه نشان می‌دهد. متأسفانه اغلب مطالعات انجام شده، به تعارضات شغلی و تحصیلی و بیشتر در میان کارکنان و اعضای هیئت علمی پرداخته‌اند و از دانشجویان و تعارض تحصیل و خانواده در میان آنان غفلت کرده‌اند. همچنین مطالعه‌ای دقیقاً با عنوان دانشگاه دوستدار خانواده بر دانشجویان دانشگاه‌های مورد مطالعه در این مقاله، انجام نشده است.

جدول ۱: خلاصه پیشینه مطالعات انجام شده در ایران و جهان

نئولیبرالیزه شدن آموزش عالی در غرب، دلیل تشدید کار، ایجاد عدم تعادل بین کار و زندگی برای دانشگاهیان	۲۰۲۲	گرفین
تأثیر نابرابری جنسیتی، سطح استرس در محل کار و فقدان محیط کار سالم بر تعادل کار و زندگی و رفاه اساتید آموزش عالی	۲۰۲۱	فرانکو و همکاران
تأثیر جنسیت، مقطع تحصیلی و روابط خانوادگی، وضعیت روانی و جسمانی، اضافه‌بار، استرس بر کیفیت زندگی دانشجویان	۲۰۲۴	زگدی و همکاران
تأثیر فشار بر تثبیت اعتبار بر عدم تعادل کار و زندگی	۲۰۱۶	کانیزو و اوسبالدستون
نبود سیاست در زمینه تعادل کار و زندگی در دانشگاه	۲۰۱۷	آدبایو
تأثیر تعداد ساعات کار و شرایط کاری درک شده با کیفیت کاری دانشگاهیان	۲۰۱۹	استون و ون‌لار
تأثیر راهبردهای مقابله‌ای، ماهیت و کیفیت حمایت دریافت شده بر ایجاد تعادل بین تحصیل و کار و زندگی خانوادگی	۲۰۰۷	گایل و لوه
تأثیر اضافه‌کاری، حمایت خانواده بر تعادل کار و زندگی	۲۰۱۷	نور و همکاران
تأثیر وظیفه‌محوری بر تنشهای خانوادگی و عدم تعادل کار و زندگی	۱۴۰۰	دباغی
تحصیلات عالی باعث افزایش تعارض نقشهای زنان	۱۳۹۷	لیاقتدار و همکاران
کار زیاد، پایین بودن درآمد و عدم برنامه‌ریزی مناسب، دلیل عدم تعادل بین کار و زندگی	۱۳۹۲	نجفی و همکاران
قوانین، نگاه سنتی، نگاه مردانه و نگرش جامعه، بازدارنده‌های تولید علم زنان شاغل	۱۳۹۳	اسفندیاری مقدم و حسن‌زاده
موانع خانوادگی، فرهنگی و تخصصی در احراز پست زنان دانشگاهی	۱۳۸۶	حسینی لرگانی و صالحی
تعارض مادری و تحصیل، مانع پیشرفت فردی زنان دانشگاهی	۱۴۰۰	خلیفه سلطانی و همکاران

فریدونی و همکاران	۱۳۹۳	شکاف اسناد رسمی و مسیر واقعی در زنان دانشجوی
طیبی نیا و رحمانی	۱۳۹۶	شکاف بین آرمانهای هنجاری زنانه و واقعیت موجود
برجعلی لو و همکاران	۱۳۹۱	ادراک بالای تعارض شغلی خانوادگی در اساتید زن

ب) روش شناسی

روش انجام این پژوهش، پیمایش و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود؛ زیرا مطالعه‌ای با این عنوان و به روش کمی یا کیفی در ایران و جهان انجام نشده است. این پرسشنامه، ترکیبی از سؤالات باز، بسته پاسخ و اولویت گذاری بود. سؤالات چند گزینه‌ای بر اساس طیف لیکرت طراحی شده بود و نمره گذاری از ۱ تا ۵ متغیر بوده است. جامعه آماری تحقیق، شامل دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تهران، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه تبریز به عنوان سه دانشگاه بزرگ بودند. گفتنی است که برای انتخاب جامعه آماری، سه مرکز استان مد نظر نبوده است؛ بلکه سه دانشگاه بزرگ به عنوان نماینده انتخاب شده‌اند. تعداد دانشجویان در دانشگاه‌های تهران ۶۰۰۰۰ نفر و در دانشگاه‌های مشهد و تبریز ۲۵۰۰۰ نفر بود. ابتدا در دانشگاه‌های مد نظر پیش آزمونی برای برآورد نسبت بود و نبود صفت انجام شد. بر اساس پیش برآورد نسبت بود و نبود صفت، تعداد نمونه برای دانشگاه‌های تهران برابر ۲۲۴ و برای دانشگاه‌های تبریز و مشهد برابر ۱۸۴ نفر برآورد شد. نمونه‌گیری به صورت طبقاتی متناسب با حجم بوده است. داده‌های به دست آمده از این طریق، با استفاده از نرم افزار تحلیلی - کاربردی اس.پی.اس. نسخه ۲۵، پردازش و تحلیل شد و از آماره‌های توصیفی و آزمونهای متناسب با نوع متغیرهای مد نظر استفاده شد.

برای بررسی روایی یا پایایی متغیرهای تحقیق، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. مقادیر بالای ضرایب روایی مقیاسهای استفاده شده در این تحقیق، نشان دهنده پایایی بالای مقیاسهاست. در جدول ۲، این مقادیر گزارش شده‌اند.

جدول ۲: ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای تحقیق

آلفای کرونباخ	تعداد گویه‌ها	
۰.۷۷۳	۶	مقیاس موانع دوستدار خانواده
۰.۹۱۷	۲۲	مقیاس شرایط حاکم بر دانشگاه

۰.۷۸۹	۹	نحوه تعامل دانشگاه با خانواده
۰.۸۳۲	۵	گویه‌های مربوط به نگرش منفی اساتید به تأهل و ازدواج

برای ارزیابی اعتبار پژوهش‌های کمی، معیارهای مختلف پیشنهاد شده است. در این پژوهش از اعتبار سازه‌ای (با روش تحلیل عاملی)، اعتبار همگرا و اعتبار واگرا (از طریق ضرایب همبستگی) استفاده شده است. اعتبار سازه‌ای دو متغیر ارزیابی از وضعیت دانشگاه از حیث دوستدار خانواده بودن و نگرش منفی اساتید به تأهل و ازدواج، در جدول ۲ ذکر شده‌اند.

جدول ۳: آزمون کرویت بارتلت و آماره گویه‌های دانشگاه دوستدار خانواده

مقدار واریانس تحت پوشش	آزمون کرویت بارتلت			آماره کی.ام.او	متغیرها
	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره خی دو		
61.94	.000	55	1657.470	.930	ارزیابی از دوستدار خانواده بودن دانشگاه
61.715	000	10	476.925	.790	نگرش منفی به تأهل و ازدواج توسط اساتید

همچنین در تحقیق حاضر از یک گویه یکسان با فاصله از هم برای ارزیابی میزان دقت و اعتبار پاسخها استفاده شده است. سؤالات ۴۳ و ۵۶ این مطالعه (ارائه دروس عمومی به صورت غیر حضوری برای زنان باردار) با فاصله ۱۳ گویه از هم مطرح شده بودند. نتیجه آزمون همبستگی نشان می‌دهد که این دو متغیر تکراری، با هم رابطه مثبت و معنادار و متوسط به بالایی دارند ($\text{sig}=.000$, $r=.672$) که نشان‌دهنده دقت متوسط به بالای پاسخگویان در جواب به سؤالات و اعتبار پژوهش است. همچنین بین اجرا نشدن قوانین و عدم حمایت قوانین آموزشی از خانواده، رابطه مثبت و بالا ($\text{sig}=.000$, $r=.759$) وجود دارد که نشان‌دهنده اعتبار همگرا در این بررسی است. علاوه بر این، بین دو متغیر بی‌عدالتی در قوانین و نیز اطلاع‌رسانی مناسب قوانین، رابطه عکس ($\text{sig}=.000$, $r=-.111$) و همچنین بین اطلاع‌رسانی مناسب قوانین و عدم حمایت قوانین آموزشی از خانواده نیز رابطه‌ای منفی ($r=-$)

205، sig=.000) وجود دارد که نشان‌دهنده اعتبار واگرا در این پژوهش است. معیار دیگر برای اعتبار واگرا، ضریب همبستگی منفی بالا بین شاخص دانشگاه دوستدار خانواده و نیز نگرش منفی اساتید به تأهل و ازدواج (sig=.000، $r=-775$) است.

ج) یافته‌ها

ساختار یافته‌ها به دلیل تطبیقی بودن مطالعه، به تفکیک برای دانشجویان سه دانشگاه در کنار هم و به صورت مقایسه‌ای ذکر شده‌اند. به دلیل طولانی بودن جداول و یافته‌ها و پرهیز از طولانی شدن مقاله، به ذکر جزئیات پرداخته نشده و به کلیت بسنده شده است.

بر اساس نتایج، حدود ۶۹ درصد مشارکت‌کنندگان در این تحقیق، زنان و ۳۱ درصد مرد بوده‌اند. اکثر پاسخگویان این مطالعه را دانشجویان کارشناسی یا ارشد (۹۶ درصد) تشکیل داده‌اند. درصد کمی نیز کاردانی و دکتری یا بالاتر بوده‌اند. نسبت تقریباً برابری از ترمهای گذرانده در میان دانشجویان دیده می‌شود. تعداد دانشجویان ترمهای ۶ تا ۹، نسبت کمتری در این پیمایش داشته‌اند.

۱. موانع تحقق دانشگاه دوستدار خانواده

سؤال این بوده است که دانشجویان بگویند در دانشگاه آنها تا چه اندازه هر کدام از موارد ذکر شده در جدول، مانع آن است که دانشگاه حامی و دوستدار خانواده باشد. فهرست موانع و درصدهای مربوط به پاسخها در جدول ۴ منعکس شده‌اند.

جدول ۴: فراوانی و درصد موانع تحقق دانشگاه دوستدار خانواده از دید پاسخگویان

اصلاً	خیلی کم	کم	زیاد	خیلی زیاد	دانشگاه / گزینه	مانع
2.3	2.3	19.4	36.9	39.2	دانشگاههای تهران	بوروکراسی اداری
2.2	7.2	27.1	30.9	32.6	دانشگاه مشهد	
1.6	4.9	18.2	56	18.1	دانشگاه تبریز	
2.7	1.8	14.9	38.3	42.3	دانشگاههای تهران	اجرای نشدن مصوبه‌ها
2.2	9.3	20.2	40.4	27.2	دانشگاه مشهد	
2.2	6	20.9	47.8	23.1	دانشگاه تبریز	
1.4	2.3	9.5	35.1	51.8	دانشگاههای تهران	بی‌عدالتی در قوانین
3.3	8.2	18.7	28.0	41.8	دانشگاه مشهد	
2.2	5.5	17.5	46.4	28.2	دانشگاه تبریز	

12.2	11.7	15.8	19.4	41.0	دانشگاههای تهران	مسلط بودن نگاه مردانه در قوانین
6.0	10/4	21.4	28.0	34.1	دانشگاه مشهد	
9.3	7.1	27.9	39.9	15.8	دانشگاه تبریز	کمبود امکانات
0.9	2.7	12.6	31.4	52.5	دانشگاههای تهران	
3.3	6.6	23.1	30.2	38.8	دانشگاه مشهد	
4.9	4.9	16.8	47.3	28.1	دانشگاه تبریز	فقدان بودجه کافی
1.8	2.7	13.5	36.3	45.7	دانشگاههای تهران	
4.4	5.5	22.7	28.7	38.7	دانشگاه مشهد	
3.3	4.9	17.5	43.7	30.6	دانشگاه تبریز	

نظرات دانشجویان دانشگاه تهران و دانشگاه مشهد دربارهٔ موانع دانشگاه حامی و دوستدار خانواده، به هم نزدیک است و تفاوت اندکی در درصدها مشاهده می‌کنیم؛ در سه دانشگاه تهران و مشهد و تبریز، بیش از ۵۰ درصد از پاسخگویان معتقدند که بروکراسی اداری مانع دانشگاه حامی خانواده است. ۸۰/۶ درصد از پاسخگویان دانشگاه تهران بر این نظرند که اجرایی نشدن مصوبه‌ها مانعی است که باعث شده دانشگاه دوستدار خانواده نباشد و ۶۷/۶ درصد از دانشجویان دانشگاه مشهد و ۷۰ درصد دانشجویان تبریزی هم همین نظر را داشته‌اند. بیش از ۸۰ درصد از پاسخگویان دانشگاه تهران و بیش از ۶۰ درصد از پاسخگویان دانشگاه مشهد و معادل ۷۴ درصد دانشجویان تبریزی معتقدند که یکی از علتهای دوستدار خانواده نبودن دانشگاه، بی‌عدالتی در قوانین است. بیش از ۵۰ درصد از دانشجویان دانشگاه تهران و مشهد و تبریز معتقدند که در قوانین دانشگاه، نگاه مردانه غالب است و همین باعث می‌شود دانشگاه حامی خانواده نباشد. ۸۳/۹ درصد از دانشجویان دانشگاه تهران و ۶۹ درصد از دانشجویان دانشگاه مشهد و ۷۵ درصد دانشجویان تبریز، کمبود امکانات در دانشگاه را علت حامی خانواده نبودن دانشگاه می‌دانند. ۸۲ درصد از پاسخگویان دانشگاه تهران و ۶۷/۴ درصد پاسخگویان دانشگاه مشهد و حدود ۷۴ درصد دانشجویان تبریز معتقدند که نبود بودجه کافی باعث می‌شود دانشگاه نتواند دوستدار و حامی خانواده باشد.

۲. ارزیابی کلی از شیوع موانع دوستدار خانواده در دانشگاه

۵۸ درصد از دانشجویان دانشگاه تهران و ۴۲/۶ درصد از دانشجویان دانشگاه مشهد در مقایسه با ۳۸ درصد دانشجویان تبریز، در حد زیاد و خیلی زیاد معتقدند که موانع شش‌گانه بالا (بوروکراسی، اجرایی نشدن و بی‌عدالتی و ...) مجموعه‌عللی‌اند که باعث می‌شوند دانشگاه، دوستدار و حامی خانواده نباشد. همچنین ۳۳/۵ درصد از دانشجویان دانشگاه تهران و ۴۰/۴

درصد از دانشجویان دانشگاه مشهد و حدود ۵۰ درصد دانشجویان دانشگاه تبریز در حد متوسط با این نظر موافق‌اند و تنها کمتر از ۲۰ درصد از پاسخگویان سه دانشگاه مشهد و تهران با این نظر موافق نیستند یا در حد کم موافق‌اند.

جدول ۵: گویه‌ها و شاخص کلی موانع دوستدار خانواده

دانشگاه تبریز	دانشگاه مشهد	دانشگاه‌های تهران	
3.3	2.2	2.2	اصلاً تا خیلی کم
10.9	14.8	6.3	خیلی کم تا کم
47.8	40.4	33.5	متوسط
38	42.6	58.0	زیاد و خیلی زیاد
100	100	100	کل

۳. ارزیابی کلی از شاخص نگرش منفی اساتید به تأهل و ازدواج

۸۶/۹ درصد از دانشجویان دانشگاه مشهد و ۵۸/۳ درصد از دانشجویان دانشگاه تهران معتقدند که در کل اساتید نسبت به تأهل نگرش منفی ندارند یا اگر دارند، کم و بسیار کم است. این رقم در دانشگاه تبریز حدود ۵۷ درصد است. ۱۱/۷ درصد از پاسخگویان دانشگاه تهران و ۱/۶ درصد از پاسخگویان دانشگاه مشهد و حدود ۲۰ درصد دانشجویان دانشگاه تبریز بر این نظرند که اساتید نگرش منفی زیاد و خیلی زیادی نسبت به تأهل دارند. ۳۰ درصد از دانشجویان دانشگاه تهران و ۱۱/۵ درصد از دانشجویان دانشگاه مشهد و حدود ۲۳ درصد دانشجویان تبریز در حد متوسط موافق‌اند که اساتید به دانشجویان متأهل نگرش منفی دارند. در دو دانشگاه تهران و تبریز حدود ۴۰ درصد افراد معتقدند نگرش منفی زیاد، خیلی زیاد یا متوسط است؛ در حالی که در دانشگاه مشهد حدود ۱۲ درصد این نظر را دارند. بر این اساس، نگرش منفی اساتید در دانشگاه مشهد پایین‌تر از دو دانشگاه دیگر است. در مجموع، نگرش منفی در دانشگاه‌ها خیلی غالب نیست.

جدول ۶: گویه‌ها و شاخص نگرش منفی اساتید به تأهل و ازدواج

دانشگاه تبریز	دانشگاه مشهد	دانشگاه‌های تهران	
12.5	50.8	23.8	اصلاً تا خیلی کم
45.1	36.1	34.5	خیلی کم تا کم
22.8	11.5	30.0	متوسط
19.6	1.6	11.7	زیاد و خیلی زیاد
100	100.0	100.0	کل

۴. شرایط حاکم بر دانشگاهها از حیث دوستدار خانواده بودن

بر اساس نتایج به دست آمده از داده‌ها، ترویج تجرّد توسط اساتید در دانشگاه مشهد، در مقایسه با دانشگاه تهران کمتر است (۲.۲۴ درصد در مقایسه با ۱.۱۱ درصد از دو گزینه زیاد و خیلی زیاد). البته این ارقام نشان می‌دهد تجرّد گرایی در هر دو دانشگاه در حد زیادی نیست؛ اما رقم مربوط به دانشگاه تبریز زیاد (۴۵ درصد) و قابل تأمل است. بالای ۵۰ درصد از افراد در دانشگاه تهران معتقد بودند که اساتید بر ارجحیت علم آموزی بر خانواده تأکید دارند. این میزان در دانشگاه مشهد اندکی کمتر است. دانشگاه تبریز نیز وضعیتی مشابه دانشگاه مشهد دارد. در حالی که اکثر افراد در دانشگاه تهران به نگاه مساوات طلبانه اساتید به دانشجویان متأهل و مجرد اعتقادی ندارند. این مورد در دانشگاه مشهد برعکس است؛ یعنی حدود ۵۷ درصد دانشجویان به نگاه مساوی اساتید اذعان کرده‌اند. دانشگاه تبریز وضعیتی مشابه دانشگاه تهران دارد. نسبت اعتقاد به نگرش منفی اساتید به دانشجویان در دانشگاههای تهران و مشهد کم و در دانشگاه تبریز نگرش منفی اندکی بیشتر است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد افراد شرکت کننده در دانشگاه تهران، تنها ۳.۲۳ درصد با تشویق به بچه‌دار نشدن توسط اساتید موافق‌اند (مجموع زیاد و خیلی زیاد)؛ در حالی که بیش از ۹۰ درصد دانشجویان مشهدی با این موضوع مخالف‌اند. دانشگاه تبریز رقم بالاتری از موافقت نسبت به دو دانشگاه دیگر دارد. در مجموع، اکثر دانشجویان سه دانشگاه، آن را پدیده‌ای شایع نمی‌دانند. در خصوص اینکه اساتید، دانشجویان را به تشکیل خانواده تشویق نمی‌کنند؛ دانشجویان مشهد مخالفت بیشتری از خود نشان داده‌اند. میزان مخالف در دانشگاه تبریز بالاتر از دانشگاههای تهران و کمتر از دانشگاه مشهد است.

در مطالعه حاضر، بیش از ۷۰ درصد دانشجویان معتقدند که قوانین آموزشی دانشگاه و قوانین مصوب در زمینه حمایت از خانواده، در دانشگاهها اجرا نمی‌شوند و بیش از ۶۰ درصد دانشجویان مشهد، مخالف این مورد می‌باشند. به نظر آنان، این قوانین در اکثر مواقع در حمایت از خانواده‌اند. در دانشگاه تبریز نسبت تا اندازه‌ای برابر است و اندکی مخالفت بیشتر از موافقت است.

بی‌اهمیتی اساتید به مشکلات خانوادگی دانشجویان طبق ارزیابی به دست آمده میان مشارکت کنندگان تهرانی در حد بالایی است و این بی‌اهمیت انگاشتن مشکلات در نظر دانشجویان مشهد، ۵۷.۴ درصد و در تبریز ۴۵ درصد است. این آمار در خصوص گروه‌های آموزشی هم صدق می‌کند (از جمع دانشگاه تهران ۸۰.۹ درصد و دانشگاه مشهد ۵۸ درصد).

در تبریز این رقم اندکی کمتر است (۴۳ درصد). در برنامه‌ریزی گروه‌های آموزشی و عدم حمایت از خانواده، دانشگاه‌های تهران بالاترین ارقام را دارند. دانشگاه مشهد در مرتبه دوم و تبریز در مرتبه سوم است. بر این اساس، در دانشگاه تبریز در برنامه‌ریزی‌ها کمک بیشتری به متأهلان می‌شود. تعداد دانشجویانی که به برخورد نامناسب اساتید اشاره کرده‌اند در مشهد بسیار کمتر از تهران می‌باشد و درصد بالایی از مشارکت‌کنندگان در هر دو دانشگاه به گزینه‌های کم، خیلی کم و اصلاً رأی داده‌اند. در دانشگاه تبریز این صفت منفی اندکی بیشتر از دو دانشگاه دیگر است. ۴. ۵۱ درصد نظرات افراد شرکت‌کننده دانشگاه تهران مبنی بر این است که اساتید این فکر را القا می‌کنند که ازدواج، در شرایط دانشجویی مانع تحصیل است. این نظرات در مشهد قدری خوشبینانه‌تر است. در تبریز حدود ۴۰ درصد به این القای این تفکر اشاره کرده‌اند. سرزنش دانشجویان متأهل توسط دانشجویان مجرد در دانشگاه مشهد کمتر به چشم می‌خورد. در دو دانشگاه دیگر نیز اگرچه وجود دارد، اما چندان بالا نیست.

در بررسی حاضر، افراد شرکت‌کننده از دانشگاه‌های تهران به نسبت برابری (موافق، مخالف)، معتقدند امکانات دانشگاه برای مجردان و متأهلان مساوی توزیع می‌شود؛ در حالی که در مشهد، دانشجویان بیشتری مخالف این نظر بوده‌اند. در تبریز هم ۳۲ درصد موافق این نظر بوده‌اند. درباره اینکه کمیسیونها و شوراهای دانشگاه از دانشجویان متأهل و باردار حمایت نمی‌کنند، دانشجویان تهران بیشتر از ۵۰ درصد و دانشجویان دانشگاه مشهد تنها ۳. ۳۷ درصد موافق بوده‌اند. در تبریز نیز حدود ۳۸ درصد نظر موافق داشته‌اند. در مشهد، اغلب مشارکت‌کنندگان بر ترس زیاد و خیلی زیاد متأهلان از بچه‌دار شدن در حین تحصیل اشاره کرده‌اند. دانشجویان تهران درصد بیشتری به این ترس اشاره داشته‌اند. در تبریز نیز اندکی بیش از ۵۰ درصد افراد موافق ترس دانشجویان متأهل از بچه‌دار شدن در حین تحصیل‌اند. بررسی حاضر نشان می‌دهد بر اساس نظرات اکثر دانشجویان تهرانی، دانشگاه خستگی و استرس را به خانواده‌ها انتقال می‌دهد که نشان از موافقت بیشتر این شهر نسبت به دانشگاه مشهد است. در تبریز بیش از نیمی از افراد مخالف این نظرند. اغلب قریب به اتفاق دانشجویان دانشگاه‌های تهران و مشهد معتقد به تراحم وظایف خانوادگی و دانشگاهی‌اند. در دانشگاه تبریز این موافقت کمتر از دو دانشگاه دیگر است.

در باب تشویق به ازدواج در دانشگاه، نتایج حاصل از دانشگاه‌های مشهد و تهران تفاوت فاحشی نشان می‌دهند. نزدیک ۹۰ درصد مشارکت‌کنندگان دانشگاه تهران نظر مساعدی

بررسی تطبیقی وضعیت و موانع دانشگاه دوستدار ... ♦ ۶۷

نداشته‌اند؛ اما موافقان این گویه در دانشگاه مشهد، ۴۶.۲ درصدند. در تبریز، موافقت کمتر است و حدود ۶۹ درصد مخالفت خود را با تشویق به ازدواج در دانشگاه بیان کرده‌اند. اطلاع‌رسانی درباره قوانین حمایت از خانواده، طبق نظر مشارکت‌کنندگان دانشگاه تهران، به خوبی صورت نمی‌گیرد. در دو دانشگاه دیگر، وضعیت اندکی مساعدتر است. نسبت کمی از دانشجویان دانشگاه تهران بر این باورند که در این دانشگاه، دانشجویان متأهل و صاحب فرزند، حق و حقوقی ندارند. در بین دانشجویان مشهد نیز وضعیت اینگونه است. نسبت بسیار کمی از دانشجویان تبریز نیز بر این عقیده‌اند. درباره اینکه قوانین حمایت‌کننده از خانواده باهم در تعارض‌اند، مشارکت‌کنندگان دانشجوی در تهران، ۶۳.۹ درصد به دو گزینه زیاد و خیلی زیاد باور دارند. در دانشگاه مشهد حدود ۲۷ درصد با این نظر موافق‌اند.

جدول ۷: فراوانی و درصد گویه‌های شرایط حاکم بر دانشگاهها از حیث دوستدار خانواده بودن

موارد	دانشگاه	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم	اصلاً
ترویج تجرد توسط اساتید	دانشگاههای تهران	4.0	20.2	23.3	34.5	17.9
	دانشگاه مشهد	3.9	7.2	33.3	24.4	31.1
	دانشگاه تبریز	10.3	35.3	38.6	7.1	8.7
ترجیح علم‌آموزی بر خانواده و بچه‌داری	دانشگاههای تهران	19.7	43.0	17.0	10.3	9.9
	دانشگاه مشهد	9.9	33.7	33.7	16.6	6.1
	دانشگاه تبریز	13	30.4	32.1	16.3	8.2
نگاه مساوات‌طلبانه اساتید به دانشجویان متأهل و مجرد	دانشگاههای تهران	3.2	29.9	31.2	22.2	13.6
	دانشگاه مشهد	21.0	35.9	25.4	9.4	8.3
	دانشگاه تبریز	9.3	26.8	37.7	16.4	9.8
نگرش منفی اساتید به دانشجویان متأهل	دانشگاههای تهران	4.1	19.8	27.0	15.3	33.8
	دانشگاه مشهد	1.7	3.9	11.7	24.4	58.3
	دانشگاه تبریز	8.2	26.8	38.3	14.8	12

موارد	دانشگاه	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم	اصلاً
تشویق به بچه‌دار نشدن توسط اساتید	دانشگاه‌های تهران	3.6	19.7	26.9	30.9	18.8
	دانشگاه مشهد	2.2	3.3	15.4	22.5	56.6
	دانشگاه تبریز	7.6	29.9	31.5	20.1	10.9
اساتید دانشجویان را به تشکیل خانواده تشویق نمی‌کنند.	دانشگاه‌های تهران	12.6	26.0	20.6	23.8	17.0
	دانشگاه مشهد	3.3	6.6	21.0	27.1	42.0
	دانشگاه تبریز	13.1	24.6	38.8	13.7	9.8
قوانین آموزشی دانشگاه در جهت حمایت از خانواده نیست.	دانشگاه‌های تهران	40.8	33.6	8.5	9.0	8.1
	دانشگاه مشهد	14.4	19.3	32.6	16.0	17.7
	دانشگاه تبریز	13.1	33.9	32.8	14.8	5.5
قوانین مصوب در زمینه حمایت از خانواده در دانشگاه‌ها اجرا نمی‌شوند.	دانشگاه‌های تهران	39.9	36.3	9.0	5.8	9.0
	دانشگاه مشهد	18.8	17.7	28.2	17.7	17.7
	دانشگاه تبریز	17	31.3	29.7	15.4	6.6
اساتید به مشکلات خانوادگی دانشجویان اهمیتی نمی‌دهند.	دانشگاه‌های تهران	54.3	26.0	7.2	5.4	7.2
	دانشگاه مشهد	32.0	25.4	18.8	14.4	9.4
	دانشگاه تبریز	13	32.1	32.6	12	10.3
گروه‌های آموزشی به مشکلات خانوادگی دانشجویان اهمیتی نمی‌دهند.	دانشگاه‌های تهران	52.4	28.5	6.3	8.1	3.6
	دانشگاه مشهد	33.1	24.9	19.3	14.4	8.3
	دانشگاه تبریز	14.7	28.3	37.5	13.6	6
گروه‌های آموزشی در برنامه‌ریزی کمکی به دانشجویان متأهل نمی‌کنند.	دانشگاه‌های تهران	39.4	31.7	12.2	11.8	5.0
	دانشگاه مشهد	24.4	20.6	30.0	15.6	9.4
	دانشگاه تبریز	12	27.2	37	16.8	7.1

بررسی تطبیقی وضعیت و موانع دانشگاه دوستدار ... ۶۹

موارد	دانشگاه	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم	اصلاً
اساتید با دانشجویان متأهل برخورد مناسبی نمی‌کنند	دانشگاههای تهران	5.9	16.7	27.9	16.2	33.3
	دانشگاه مشهد	3.3	4.4	17.0	17.0	58.2
	دانشگاه تبریز	8.8	24.7	31.3	19.2	15.9
اساتید این فکر را القا می‌کنند که ازدواج در شرایط تحصیل، مانع تحصیل است.	دانشگاههای تهران	20.3	31.1	23.0	10.8	14.9
	دانشگاه مشهد	11.5	15.9	17.6	23.6	31.3
	دانشگاه تبریز	11.6	28.7	37.6	13.3	8.8
دانشجویان مجرد، دانشجویان متأهل را درباره درس و تحصیل توأم با تأهل سرزنش می‌کنند.	دانشگاههای تهران	12.3	23.2	20.0	13.2	31.4
	دانشگاه مشهد	3.9	12.2	24.9	25.4	33.7
	دانشگاه تبریز	12	25	34.2	19	9.8
امکانات دانشگاه برای مجردان و متأهلان به نسبتی برابر توزیع می‌شود.	دانشگاههای تهران	16.7	26.7	27.6	17.2	11.8
	دانشگاه مشهد	7.7	14.8	19.8	23.1	34.6
	دانشگاه تبریز	10.9	21.7	40.2	17.9	9.2
کمیسیونها و شوراهای دانشگاه به دانشجویان متأهل و باردار کمک نمی‌کنند.	دانشگاههای تهران	28.5	27.1	20.4	14.5	9.5
	دانشگاه مشهد	22.5	14.8	20.3	21.4	20.9
	دانشگاه تبریز	11.4	27.2	38	15.8	7.6
دانشجویان متأهل در حین تحصیل از بچه‌دار شدن می‌ترسند.	دانشگاههای تهران	41.8	34.5	11.4	5.0	7.3
	دانشگاه مشهد	35.4	30.9	16.6	7.2	9.9
	دانشگاه تبریز	23.9	27.7	31	13.6	3.8
دانشگاه خستگی و استرس را به خانواده‌ها منتقل می‌کند.	دانشگاههای تهران	41.8	31.4	14.5	6.8	5.5
	دانشگاه مشهد	39.3	26.2	19.7	7.7	7.1
	دانشگاه تبریز	14.7	29.9	33.2	16.9	5.4

۷۰ ♦ فصلنامه علمی فرهنگ در دانشگاه اسلامی، شماره ۵۶

موارد	دانشگاه	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم	اصلاً
برنامه‌ریزی آموزشی در دانشگاه مانع رسیدن به وظایف خانوادگی می‌شود.	دانشگاههای تهران	40.3	33.5	15.4	8.1	2.7
	دانشگاه مشهد	24.2	33.5	25.8	7.1	9.3
	دانشگاه تبریز	10.3	26.1	43.5	12.5	7.6
تشویق به ازدواج در دانشگاه	دانشگاههای تهران	2.2	8.5	30.5	22.4	36.3
	دانشگاه مشهد	17.6	28.6	28.0	16.5	9.3
	دانشگاه تبریز	5.5	24.9	41.2	12.7	15.5
درباره قوانین حامی خانواده اطلاع‌رسانی خوبی نمی‌شود.	دانشگاههای تهران	0.0	3.6	14.9	37.4	44.1
	دانشگاه مشهد	5.5	24.9	33.7	22.7	13.3
	دانشگاه تبریز	10.9	24	43.2	14.2	7.7
در این دانشگاه دانشجویان متأهل و صاحب فرزند حق و حقوقی ندارند.	دانشگاههای تهران	15.7	20.3	28.6	23.0	12.4
	دانشگاه مشهد	6.7	17.2	35.0	24.4	16.7
	دانشگاه تبریز	7.1	25.5	42.9	13.6	10.9

۵. ارزیابی از تأثیرات محیط دانشگاه و تقابل علم و تأهل

باتوجه به ارزیابی‌های انجام شده در دانشگاههای تهران و مشهد در خصوص تقابل علم‌آموزی در دانشگاه و وضعیت تأهل، در گویه‌هایی نظر دانشجویان در این باره سؤال شد. بر اساس نتایج به دست آمده از سه دانشگاه، دانشجویان هر سه دانشگاه معتقدند دانشگاه به میزان خیلی زیاد و زیادی هزینه‌های اقتصادی خانواده‌ها را بالا برده است (۹۲/۴ درصد دانشگاه تهران، ۷۰/۴ درصد دانشگاه مشهد و ۷۳/۹ دانشگاه تبریز). این میزان موافقت، نشان‌دهنده نگرانی جدی خانواده‌ها از حیث هزینه‌های اقتصادی دانشگاه است.

تعارضات زناشویی به خاطر تحصیل تا حدودی وجود دارد و در دانشگاه مشهد (۴۷ درصد) بیشتر از دانشگاه تهران (۲۹/۱ درصد) است؛ اما در دانشگاه تبریز این رقم بالاتر است و به ۵۸.۱ درصد می‌رسد.

بررسی تطبیقی وضعیت و موانع دانشگاه دوستدار ... ♦ ۷۱

مخالفت و موافقت دانشجویان دانشگاه تهران در خصوص این گویه که «توجه بیشتر به متأهلان و مادران باعث تضعیف جایگاه دانشگاه می‌شود»، تقریباً برابر است؛ اما در دو دانشگاه مشهد و تبریز، میزان مخالفت با آن بالاتر از موافقت است.

در خصوص انتقال استرسهای دانشگاه به خانواده‌ها، ۷۶/۳ درصد دانشجویان دانشگاه تهران و ۷۰/۶ درصد دانشجویان دانشگاه مشهد معتقدند این استرس منتقل می‌شود. درباره این موضوع، آمار دانشگاه تبریز پایین‌تر است و به ۴۹.۴ درصد می‌رسد. با این حال، در هر سه دانشگاه به میزان متوسط و بالاتر از آن استرسهای درسی دانشجویان به خانواده‌ها منتقل می‌شود. به نظر می‌رسد دفاتر مشاوره و روان‌شناسی دانشگاهها باید در این خصوص نقش جدی‌تری ایفا کنند و سایر معاونتها در خصوص علل این مشکلات مطالعه‌ای جدی داشته باشند.

بین ۴۰ تا ۴۵ درصد دانشجویان سه دانشگاه مورد بررسی با این گویه که «دانشگاه جایگاه علم است نه بچه‌داری» موافق‌اند. این نشان می‌دهد که نگرشی منفی نسبت به تأهل و بچه‌داری و تحصیل همزمان با آن وجود دارد. با قرار دادن این نتیجه در کنار سایر نتایج می‌توان گفت برخی دانشجویان نگرش مثبت به تحصیل و تأهل و بچه‌داری با هم ندارند.

حدود ۴۰ درصد دانشجویان (البته در دانشگاه تبریز اندکی کمتر) اذعان کرده‌اند خانواده آنان نگران آسیب اخلاقی و رفتاری‌شان در محیط دانشگاه‌اند. اما وقتی از دانشجویان درباره نگرانی خانواده‌های سایر دانشجویان پرسیده می‌شود، نظرات اندکی تفاوت پیدا می‌کند. ۶۲.۵ درصد دانشجویان دانشگاههای تهران این مسئله را خیلی جدی می‌دانند. در دانشگاه مشهد نیز بیش از نیمی از دانشجویان همین نظر را دارند. اما در دانشگاه تبریز نگرانی‌ها کمتر است. البته حتی این ارقام پایین نیز قابل تأمل‌اند و جای نگرانی دارند.

تنها ۲۵/۴ درصد دانشجویان دانشگاه تهران و ۱۹/۳ درصد دانشجویان مشهد و حدود ۳۰ درصد دانشجویان دانشگاه تبریز بر این نظرند که دانشجویان متأهل به لحاظ علمی از دانشجویان مجرد ضعیف‌ترند.

جدول ۸: توزیع فراوانی و درصد گویه‌های ارزیابی از تقابل دانشگاه و خانواده

اصلا	خیلی کم	کم	زیاد	خیلی زیاد		اظهار نظر
0.0	0.4	7.1	29.5	62.9	دانشگاههای تهران	دانشگاه هزینه‌های اقتصادی خانواده‌ها را بالا برده است.
2.2	8.2	19.2	33.0	37.4	دانشگاه مشهد	

3.3	2.3	19.1	43.5	30.4	دانشگاه تبریز	
34.1	14.8	22.0	17.9	11.2	دانشگاههای تهران	تعارضات زناشویی به خاطر اشتغال به تحصیل در دانشگاه زیاد است.
6.7	12.8	34.1	29.6	16.8	دانشگاه مشهد	
4.9	13	23.9	41.8	16.3	دانشگاه تبریز	
8.5	9.9	30.5	39.9	11.2	دانشگاههای تهران	توجه بیشتر به متأهلان و مادران باعث تضعیف جایگاه دانشگاه می شود.
26.5	20.4	26.0	16.6	10.5	دانشگاه مشهد	
17.9	9.2	28.8	27.7	16.3	دانشگاه تبریز	
0.0	4.5	19.2	44.2	32.1	دانشگاههای تهران	استرسهای درسی دانشگاه به خانواده هم منتقل می شود.
4.4	8.9	16.1	36.7	33.9	دانشگاه مشهد	
9.2	14.7	26.6	34.2	15.2	دانشگاه تبریز	
26.8	14.3	23.7	18.8	16.5	دانشگاههای تهران	دانشگاه جایگاه علم است نه محل نگهداری از بچه.
27.2	17.2	15.6	24.4	15.6	دانشگاه مشهد	
19	9.2	29.9	20.7	21.2	دانشگاه تبریز	
20.1	9.4	29.0	29.9	11.6	دانشگاههای تهران	خانواده من نگران آسیب دیدن اخلاقی و رفتاری من در دانشگاه اند.
18.3	16.1	25.0	21.7	18.9	دانشگاه مشهد	
15.8	16.8	32.1	19	16.3	دانشگاه تبریز	
10.3	8.5	18.8	42.4	20.1	دانشگاههای تهران	خانواده ها نگران آسیب روحی فرزندان شان در دانشگاه اند.
10.5	14.9	22.1	29.8	22.7	دانشگاه مشهد	
16.3	10.9	34.8	23.4	14.7	دانشگاه تبریز	
40.2	12.9	14.7	17.0	15.2	دانشگاههای تهران	دانشجو باید بین دانشجو بودن و همسر داری یا بچه داری یکی را انتخاب کند.
40.1	11.5	22.5	14.3	11.5	دانشگاه مشهد	
25.5	12	32.2	15.2	14.1	دانشگاه تبریز	
41.1	16.5	17.0	10.7	14.7	دانشگاههای تهران	دانشجویان متأهل به لحاظ علمی، از دانشجویان مجرد ضعیف ترند
34.3	21.5	24.9	9.9	9.4	دانشگاه مشهد	
23.4	11.4	35.3	16.3	13.6	دانشگاه تبریز	

بررسی تطبیقی وضعیت و موانع دانشگاه دوستدار ... ۷۳

۶. ارتباط بین وضعیت تأهل و اعتقاد به تجردگرایی اساتید

نتیجه آزمون کای اسکوتر (X^2) نشان می‌دهد که بین وضعیت تأهل و اعتقاد به تجردگرایی توسط اساتید در دانشگاه‌های تهران رابطه معناداری وجود دارد؛ اما در دانشگاه‌های مشهد و تبریز این رابطه دیده نمی‌شود.

جدول ۹: ارتباط وضعیت تأهل و اعتقاد به تجردگرایی اساتید

مقدار	درجه آزادی	سطح معناداری دوطرفه		
12.200a	۴	.016	X2	دانشگاه‌های تهران
8.090	۴	.088	X2	دانشگاه مشهد
3.684	۴	.450	X2	دانشگاه تبریز

۷. القای تفکر «ازدواج مانع تحصیل» توسط اساتید و ارتباط آن با وضعیت تأهل

آزمون توافقی بین دو متغیر وضعیت تأهل و اعتقاد به القای تفکر ازدواج مانع تحصیل توسط اساتید در دو دانشگاه مشهد و دانشگاه‌های تهران معنادار است اما در دانشگاه مشهد معنادار نیست.

جدول ۱۰: ارزیابی فاصله موانع حمایت از خانواده در دانشگاه با حد مطلوب

مقدار	درجه آزادی	سطح معناداری دوطرفه		
9.640	4,	.000	X2	دانشگاه‌های تهران
2.214	4	.696	X2	دانشگاه مشهد
25.918	8	.001	X2	دانشگاه مشهد

۸. ارزیابی موانع حمایت از خانواده با حد مطلوب

ارزیابی دانشجویان از وجود موانع حامی خانواده بر اساس آزمون تی تک نمونه‌ای نشان می‌دهد که این موانع در دانشگاه‌های تهران حدود سه و نیم واحد با میانگین مطلوب فاصله دارد و از آن بیشتر است. این بدان معناست که موانع موجود بر سر راه حمایت از خانواده در دانشگاه‌های تهران، بیشتر از حد انتظار است و این اختلاف به لحاظ آماری معنادار است. اما در دانشگاه‌های مشهد و تبریز این اختلاف حدود دو واحد بیشتر از حد مطلوب است و این بدان معناست که موانع در این دانشگاه، کمتر از دانشگاه‌های تهران است.

جدول ۱۱: ارزیابی فاصله موانع حمایت از خانواده در دانشگاه با حد مطلوب

موانع حمایت از خانواده	دانشگاه	تعداد	میانگین	انحراف معیار
	دانشگاه‌های تهران	224	24.58	4.473
	دانشگاه مشهد	183	23.0492	4.5733

4.1812	22.6576	184	دانشگاه تبریز
--------	---------	-----	---------------

حد مطلوب = ۲۱				دانشگاه	میزان وجود موانع حمایت از خانواده
اختلاف میانگین با حد مطلوب	سطح معناداری دوطرفه	درجه آزادی	مقدار تی		
3.585	.000	223	11.994	دانشگاههای تهران	
2.04918	.000	182	6.061	دانشگاه مشهد	
1.65761	.000	183	5.377	دانشگاه تبریز	

۹. ارتباط وضعیت تأهل و ارزیابی از فضای حاکم بر دانشگاه از حیث دوستدار خانواده بودن

طبق نتایج به دست آمده، مجردان ارزیابی بهتری از فضای دانشگاه در ارتباط با دوستدار خانواده بودن دارند. این قضیه در خصوص متأهلان متفاوت است. تفاوت میانگینهای متأهلان با مجردان نشان می‌دهد که متأهلان کمتر از مجردان، فضای دانشگاه را دوستدار خانواده در نظر می‌گیرند. با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از محیط دانشگاه به مسائل خانواده و متأهلان مرتبط می‌شود و حامی خانواده بودن به متأهلان ارتباط بیشتری دارد؛ بر این اساس، این نتیجه حائز اهمیت است و باید توجه جدی به آن بشود. بیشترین اختلاف بین دو گروه، در دانشگاه تبریز گزارش شده است (اختلاف حدود ۹ واحدی). کمترین اختلاف هم در دانشگاه مشهد است که تفاوت خیلی زیادی با دانشگاههای تهران ندارد. اما به لحاظ آماری نیز تفاوت بین میانگینها در سطح آلفای برابر ۵ درصد معنادار است.

جدول ۱۲: ارتباط وضعیت تأهل و فضای حاکم بر دانشگاه از حیث دوستدار خانواده بودن

میانگین	تعداد	وضعیت تأهل	دانشگاه	شاخص دانشگاه دوستدار خانواده
26.56	142	مجرد	دانشگاههای تهران	
23.10	81	متأهل		
19.0321	156	مجرد	دانشگاه مشهد	
15.8400	25	متأهل		
56.8571	98	مجرد	دانشگاه تبریز	
48.0595	84	متأهل		

اختلاف میانگین	سطح معناداری	df	t	Sig.	F		
3.465	.004	221	2.894	.158	2.002	فرض برابری واریانس	دانشگاههای تهران
3.19205	.028	179	2.209	.178	1.831	فرض برابری واریانس	دانشگاه مشهد
8.7976	.000	180	4.208	.064	3.476	فرض برابری واریانس	دانشگاه تبریز

۱۰. ارتباط بین معدل ترمهای گذرانده با ابعاد فضای حاکم بر دانشگاه از حیث دوستدار خانواده بودن

نتایج رگرسیونی بین دو متغیر معدل دانشجویان و اعتقاد به دوستدار خانواده بودن در دانشگاه تهران معنادار و مثبت است و این بدان معناست که معدل بالایی‌ها دیدگاه مثبت‌تری نسبت به دوستدار خانواده بودن دانشگاه دارند. ضریب تبیین برابر دو درصد است که نشان می‌دهد معدل دانشجویان، دو درصد از تغییرات باور به دوستدار خانواده بودن آنان را تعیین می‌کند. البته ارتباط این دو متغیر ضعیف است ($\beta=.17$). اما در دو دانشگاه تبریز و مشهد این رابطه معنادار نیست. (به ترتیب: $F=.330$, $Sig=.566$, $F=2.573$, $Sig=.111$).

جدول ۱۳: رابطه شاخص دانشگاه دوستدار خانواده با معدل ترمهای گذرانده

ANOVA ^a						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
دانشگاههای تهران	Regression	348.253	1	348.253	5.506	.020 ^b
	Residual	11575.098	183	63.252		
	Total	11923.351	184			

د) نتیجه‌گیری و پیشنهادها

آسیب‌شناسی دانشگاههای مورد مطالعه از حیث دوستدار خانواده بودن، نشان‌دهنده امیدواری‌ها و نگرانی‌هایی است. در بخشی از اعتقادات، نگرشها و عملکردها، اشکالاتی وجود دارد که باید روی آنها برنامه‌ریزی‌هایی جدی صورت گیرد. موانع تحقق دانشگاه دوستدار خانواده در تمام دانشگاههای مورد پژوهش درصدهای بالایی را به خود اختصاص داده‌اند. نگاه مسلط مردانه در قوانین، بارزتر از همه است که جای اصلاح و بازنگری دارد؛ نتیجه‌ای که با مطالعه اسفندیاری مقدم و حسن‌زاده (۱۳۹۳) همسوست.

به طور متوسط بین ۳۰ تا ۴۰ درصد دانشجویان، نگرش منفی اساتید را به ازدواج و تأهل، به نوعی در دانشگاه مشهود می‌دیدند. دربارهٔ ترویج تجردگرایی نیز وضعیت به همین شکل است. دانشجویان دانشگاههای تهران و تبریز درصدهای بالاتری از ترجیح علم‌آموزی بر خانواده را نسبت به مشهد گزارش کرده‌اند. اغلب دانشجویان دانشگاههای مورد مطالعه بر این باورند که قوانین مصوب در زمینهٔ حمایت از خانواده، در دانشگاههای آنها اجرا نمی‌شوند. این نتیجه با مطالعات فریدونی و همکاران (۱۳۹۳) و اسفندیاری مقدم و حسن‌زاده (۱۳۹۳) همپوشانی دارد.

به اذعان اکثر دانشجویان، گروههای آموزشی و اساتید در برنامه‌ریزی‌ها و دروس و کلاسها به مشکلات خانوادگی دانشجویان اهمیتی نمی‌دهند. آدبایو (۲۰۱۷) نیز به نوعی به این قضیه در مطالعهٔ خود اشاره کرده است. در مطالعهٔ نجفی و همکاران (۱۳۹۲) نیز به این نکته اشاره شده است. در دانشگاههای تهران، بالاترین ارقام عدم حمایت گزارش شده است که نشان می‌دهد مسئولان این دانشگاهها باید در این زمینه اقدامات جدی انجام دهند.

خوشبختانه، برخورد نامناسب اساتید با دانشجویان متأهل و مادران باردار هم مانند نگرش منفی آنان چندان غالب نیست. در این زمینه که اساتید به القای تفکر ازدواج مانع تحصیل می‌پردازند، باید کمی محتاط‌تر بود. دانشجویان در دانشگاههای تهران معتقدند این تفکر کمابیش رایج است. در تبریز هم با اندکی تفاوت شواهدی در این زمینه وجود دارد. در دانشگاه مشهد، شواهد کمتر گزارش شده است. سرزنش دانشجویان متأهل توسط مجردان نیز پدیده‌ای غالب نیست و از این حیث نیز دانشگاه، واجد صفت دوستدار خانواده بودن است. نسبتی مساوی از دانشجویان معتقدند امکانات دانشگاه به صورتی برابر بین دانشجویان مجرد و متأهل توزیع می‌شود. اما اغلب دانشجویان بر این نظرند که دانشجویان متأهل از بچه‌دار شدن در حین تحصیل می‌ترسند. بدیهی است بخشی از مشکلات به فضای دانشگاه و بخش دیگر به مشکلات آنان در فضای بیرون از دانشگاه بر می‌گردد؛ اما می‌توان مسائلی از دانشگاه را که باعث این ترس می‌شوند، بررسی کرد و این ترس را در آنان کاهش داد. همچنین، استرسهای دانشگاه به میزان زیادی به خانواده‌های آنان نیز منتقل می‌شود. در مطالعهٔ فرانکو و همکاران (۲۰۲۱) نیز به نقش سطح استرس بر تعادل کار و زندگی تأکید شده است. اطلاع‌رسانی دربارهٔ قوانین حامی خانواده به درستی صورت نمی‌گیرد. دانشگاه به میزان خیلی زیادی هزینه‌های اقتصادی خانواده‌ها را بالا برده است. تعارضات زناشویی به خاطر تحصیل، نسبت به دانشگاههای تهران زیادتر گزارش شده است. انتقال استرس به خانواده‌ها

در دانشگاه‌های مورد مطالعه، از سطح متوسط بالاتر است و این امر نشان می‌دهد برنامه‌ریزی‌های گروه‌ها و دانشکده‌ها و کلاً فضای دانشگاه باید در این راستا تمهیداتی بیندیشند؛ ریشه‌های استرس، شناسایی و راهکارها ارائه شوند. گروه‌ها، اساتید و دانشجویان رشته‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی می‌توانند این مسئله را موضوع پایان‌نامه یا تحقیقات خود قرار دهند و راهکارهای روانی و مرتبط با برنامه‌ریزی درسی درست (مثل زمانبندی انعطاف‌پذیر کلاسها یا ارائه دروس به صورت مجازی یا غیر حضوری و ...) ارائه کنند. بر اساس اظهارات دانشجویان، نگرانی‌های از آسیب اخلاقی و رفتاری محیط دانشگاه توسط خانواده احساس می‌شود. لازم است مطالعه‌ای مجزا درباره دلایل این نگرانی‌ها انجام شود و راهکارهای بهبود وضعیت مشخص شوند.

در جمع‌بندی کلی فضای دانشگاه از حیث دوستدار خانواده بودن، دانشگاه‌های تهران بیشترین فضای منفی را دارند. در دانشگاه‌های دیگر این فضا رقیق‌تر و در مشهد متعادل است. در زمینه فضای مثبت نیز دانشگاه‌های تهران کمترین میزان را دارند.

فضای موجود دانشگاه‌ها نشان‌دهنده فاصله زیاد و در برخی حوزه‌ها گاه عمیق بین ایدئالها و قوانین و دستورالعمل‌های اسناد بالادستی نظام است. به عبارتی؛ شکافی جدی بین دستورالعملها و آیین‌نامه‌ها و اسناد و محتوای آنها و آنچه در دانشگاه‌ها اتفاق می‌افتد، وجود دارد و در اغلب اوقات، این ایدئالها صرفاً در حد شعار و سند باقی مانده‌اند و در عمل اجرا نمی‌شوند یا اجرای ضعیف و بخشی‌نگر را در آنها شاهدیم. دستورالعمل وزارت عتف در حوزه خانواده، به علت نداشتن متولی خاص، اجرا و ارزیابی نمی‌شود. بهتر است متولی خاصی (مثلاً ستاد خاصی در وزارتخانه) برای این امر، مشخص و هر ساله توسط این متولی در حوزه خانواده، نظارت صورت گیرد و کاستی‌ها پیگیری و اصلاح شوند. علاوه بر این، بودجه‌های مربوط به خانواده از سایر ردیف بودجه‌های دانشگاهی مجزا شود و نحوه هزینه‌کرد آنها به دقت بررسی و سؤال شده و سالانه بر آنها نظارت شود. برنامه‌هایی برای بهبود نگرش مدیران سطح بالا و میانی و اعضای هیئت علمی و کارکنان دانشگاه در خصوص اهمیت خانواده و لزوم ایجاد تعادل در کار و تحصیل و خانواده تدارک و اجرا شوند. برنامه‌هایی فرهنگی که بر خانواده و حضور خانواده دانشجویان و کارمندان در کنار دانشجویان متمرکز است، بیشتر شوند. مشکلات قانونی مرتبط با قوانین، شناسایی و اصلاح شوند.

منابع

- اسفندیاری مقدم، علیرضا و محمد حسن زاده (۱۳۹۳). «تحلیل عوامل بازدارنده تولیدات علمی زنان ایرانی در آی.اس.آی». *دانش‌شناسی*، ۷(۲۴): ۲۴-۹.
- برجعلی‌لو، شهلا؛ شمس‌الدین ناظمی و سعید مرتضوی (۱۳۹۱). «آرزومندی مدیریتی در زنان و چگونگی تأثیرپذیری آن از نقشهای شغلی و خانوادگی». *پژوهشنامه زنان*، ۲(۶): ۲۱-۴۷. http://womenstudy.ihcs.ac.ir/article_835.html
- بلالی، اسماعیل؛ سیده فاطمه محبی و شیما سادات حسینی (۱۳۹۶). «واکاوی کیفی چالشهای ایفای همزمان نقشهای دانشجویی و خانوادگی». *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۹(۷۵): ۶۳-۳۲.
- جواهری، فاطمه و زهرا داریاپور (۱۳۸۷). «مشکلات شغلی زنان عضو هیئت علمی دانشگاه». *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، ۶(۲): ۷۹-۱۰۶. SID. <https://sid.ir/paper/55330/fa>
- حسینی لرگانی، سیده مریم؛ احمد سعیدی و سید جواد صالحی (۱۳۸۶). «بررسی عوامل موثر بر مشارکت زنان هیئت علمی در مدیریت دانشگاهی: یک مدل لجستیک». *تحقیقات زنان (مطالعات زنان)*، ۱(۳): ۱۴۷-۱۲۱.
- خلیفه‌سلطانی، سارا سادات؛ کوروش فتحی و اجارگاه، نعمت‌الله فاضلی، محبوبه عارفی و گلنار مهران (۱۴۰۰). «روایتی از باز شکل‌گیری سوژ کتیوبته زنان دانشجوی دکتری در تقاطع با هویت سیال مادری (مطالعه موردی دو دانشجوی دکتری علوم تربیتی در یکی از دانشگاههای شهر تهران)». *پژوهش‌نامه زنان*، ۱۲(۳۶): ۶۱-۳۵. doi: 10.30465/ws.2021.6430
- دباغی، حمیده (۱۳۹۹). «روایت متکثر زنان عضو هیئت علمی از مناسبات کار و زندگی». *نامه انسان‌شناسی*، ۱۷(۳۱).
- دباغی، حمیده (۱۴۰۰). «زنان دانشگاهی و تعارض کار-زندگی». *زن در توسعه و سیاست*، ۱۹(۲): ۲۴۳-۲۶۷. doi: 10.22059/jwdp.2021.320310.1007974
- شایگان، فریبا (۱۴۰۲). «ارائه راهکارهایی برای تعادل بین کار و زندگی در کارکنان زن پلیس تهران بزرگ». *انتظام اجتماعی*، ۱۵(۱): ۲۶-۱.
- طیبی‌نیا، مهری و جبار رحمانی (۱۳۹۶). «نحوه تعامل زنان در چالش نقشهای چندگانه؛ مورد مطالعه: زنانی که همزمان شاغل، دانشجو، متأهل و دارای فرزند در شهر تهران هستند». *مطالعات جنسیت و خانواده*، ۵(۱): ۱۶۹-۱۳۳.
- فریدونی، سمیه؛ گلناز مهران و یزدان منصوریان (۱۳۹۳). «نظریه تواناسازی زنان در نهاد آموزش عالی ایران». *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۲(۵): ۱۳۷-۱۰۷.

- لیاقتدار، محمدجواد؛ نعمت‌الله اکبری، سمیه احمدخواه و میلاد جوانمردی (۱۳۹۷). «پیامدهای آموزشی، فرهنگی و اجتماعی افزایش ورودی‌های زنان در آموزش عالی کشور از دیدگاه اعضای هیئت علمی و دانشجویان». *پژوهش‌های تربیتی*، ۵ (۳۷): ۳۷-۵۶.
- نجفی، تکتم؛ محمودرضا اسدی، مجتبی امیری و سمیه ملک‌مکان (۱۳۹۲). «بررسی وضعیت تعادل کار و زندگی اساتید دانشگاه». *مطالعات منابع انسانی*، ۳ (۲): ۱۳۸-۱۱۳.
- Adebayo, Ayotunde (2017). "Work-Life Balance among academic staff of the University of Lagos". *Makerere Journal of Higher Education*, 8: 153. [10.4314/majohe.v8i2.6](https://doi.org/10.4314/majohe.v8i2.6).
- Alhazemi, A. & W. Ali (2016). "The Notion of Work-Life Balance, Determining Factors, Antecedents, and Consequences: A Comprehensive Literature Survey". *International Journal of Academic Research and Reflection*, 4: 74-85.
- Cannizzo, F. & N. Osbaldiston (2016). "Academic work/life balance: A brief quantitative analysis of the Australian experience". *Journal of Sociology*, 52(4): 890-906. <https://doi.org/10.1177/1440783315600803>
- Clark, S.C. (2000). "Work/family border theory: A new theory of work/family balance". *Human Relations*, 53(6): 747-770 <https://doi.org/10.1177/0018726700536001>
- Easton, S. & D. Van Laar (2019). "Overtime and quality of working life in academics and non-academics: the role of perceived work-life balance". *International Journal of Stress Management*, 26(2): 173-183. ISSN 1072-5245 doi:<https://doi.org/10.1037/str0000067>
- Franco, Luciane; Claudia Picinin; Luiz Pilatt & Antonio Franco (2021). "Work-life balance in Higher Education: a systematic review of the impact on the well-being of teachers". *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, 29. [10.1590/s0104-403620210002903021](https://doi.org/10.1590/s0104-403620210002903021).
- Gayle, V. & J. Lowe (2007). "Exploring the work/life study balance: the experience of higher education students in the Scottish Further Education College". *Journal of Further and Higher Education*, 225-238. <https://doi.org/10.1080/03098770701424942>
- Griffin, G. (2022). "The 'Work-Work Balance' in higher education: between over-work, falling short and the pleasures of multiplicity". *Studies in Higher Education*, 47(11): 2190-2203. <https://doi.org/10.1080/03075079.2021.2020750>
- Noor, Khairunneezam & O. Suriani & A.H. Nadirah (2017). "Work-Life Balance Satisfaction among Academics in Public Higher Educational Sector". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 7. [10.6007/IJARBS/v7-i13/3181](https://doi.org/10.6007/IJARBS/v7-i13/3181).
- Szegedi, K.; Z. Györi & T. Juhász (2024) "Factors affecting quality of life and learning-life balance of university students in business higher education". *Humanit Soc Sci Commun*, 11: 113. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02603-7>
- Xu, L. (2009). "View on work-family linkage and work-family conflict model". *International journal of business and management*, 4(12): 229-233.
- Isfandyari Moghaddam, Alireza & Mohammad Hasanzadeh (2014). "An investigation into factors hindering of Iranian women's research productivity". *ISI, journal of knowledge studies*, 7(24): 9. magiran.com/p1323349 (In Persian)
- Balali, E.; S.F. Mohebbi & S.S. Hoseini (2017). "Qualitative study of the challenges related to simultaneous educational and family roles

- playing"**. *Women's Strategic Studies*, 19(75): 32-63. doi: [10.22095/jwss.2017.51744](https://doi.org/10.22095/jwss.2017.51744) (In Persian)
- Borjalilou, Shahla; Shamseldin Nazemi & Saeed Mortazavi (2012). **"Impacts of Career and Family Roles on Women's Leadership Aspiration"**. *Women Study*, Vol. 2, Issue 6: 21-47. http://womenstudy.ihcs.ac.ir/article_835.html (In Persian)
 - Dabbaghi, H. (2020). **"A Multiple Narrative of the Work-Life Relationships of Academic Women"**. *Iranian Journal of Anthropology*, 17(31): 133-161. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17352096.1399.17.31.6.8> (In Persian)
 - Dabbaghi, H. (2021). **"Academic Women and Conflict of Work and Family"**. *Woman in Development & Politics*, 19(2): 243-267. doi: [10.22059/jwdp.2021.320310.1007974](https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.320310.1007974) (In Persian)
 - Fereidoni, S.; G. Mehran & Y. Mansoriyan (2014). **"Female Empowerment through Higher Education"**. *Sociology of Social Institutions*, 2(5): 107-137. <https://civilica.com/doc/1346273> (In Persian)
 - Hoseini Largani, S.M.; A. Saeedi & S.J. Salehi (2007). **"Investigating the factors affecting the participation of female faculty in academic management: A logistic model"**. *Women Studies*, 1(3): 121-147. <https://elmnnet.ir/vslgg?id=1836232-25574> (In Persian)
 - Javaheri, F. & Z. Dariapour (2008). **"Occupational Problems Facing Female University Faculty Members"**. *Woman in Development and Politics (Women's Research)*, 6(2): 79-106. SID. <https://sid.ir/paper/55330/en> (In Persian)
 - Khalifeh Soltani, Sara Sadat; Kourosh Fathi Vajargah, Nemat Allah Fazeli, Mahboubeh Arefi & Golnar Mehran (2021). **"Reconstruction of Women Students's Subjectivities at the Intersection of Doctoral study and Motherhood (A narrative of Two Women Doctoral Students in Education at a University in Tehran)"**. *Pazuhesname- ye Zanan*, 12(2): 35-61. magiran.com/p2328452 (In Persian)
 - Liaghtadar, Mohammad Javad; Nematollah Akbari, Somayeh Ahmadkhah & Milad Javanmardi (2018). **"A study of the educational, cultural and social consequences of increasing women's enrollment in higher education"**. *Educational Research*, 5(2): 35-53. <http://erj.khu.ac.ir/article-1-295-fa.html> (In Persian)
 - Najafi, Toktam; Mahmoud Reza Asadi, Mojtaba Amiri & Somayeh Malek Makan (2013). **"Investigating the situation of the university teacher's work-life balance: A case study"**. *Journal of Human Resources management*, 2(8): 113-140. <https://civilica.com/doc/240684> (In Persian)
 - Shaygan, Fariba (2023). **"Providing Solutions for the Balance between Work and Life in Female Employees of Tehran Metropolitan Police"**. *Entezam-e Ejtemaei*, 15(1): 1-26. magiran.com/p2559368 (In Persian)
 - Tabibinia, M. & J. Rahmani (2017). **"The Way of Women Interacting in Plural Challenges Case Study in Tehran: Woman who are concurrently Employed, University Student, Married, and Mother"**. *Gender and Family Studies*, 5(1): 133-169. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381938.1396.5.1.6.0> (In Persian)